

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ЗАРОДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Бабаніна В.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права НАВС

Для того, щоб належним чином дослідити сучасні проблеми, які пов'язані зі злочином і покаранням, спочатку їх потрібно проаналізувати у контексті історії розвитку кримінального права і його формалізованої частини – кримінального законодавства. Так, процес зародження та становлення кримінального законодавства України був тривалим та складним як для самого суспільства, так і для держави в цілому. Діюче кримінальне законодавство формувалося протягом багатьох століть починаючи від неписаних звичаїв і до Кримінального кодексу України 2001 р. зі змінами та доповненнями.

Зазвичай при дослідженні кримінального законодавства України в першу чергу акцентується увага на Руській Правді, упускаючи один з перших джерел історії – Лаврентьєвські літописи, в яких безпосередньо містилися звичаї, які носили універсальний та комплексний характер. Враховуючи те що він вироблявся самим суспільством його реалізація не вимагала застосування примусових заходів, це обумовлене тим, що закони природного права є першоджерелом кримінального законодавства України.

На той час, як зазначає М.С. Жук, звичаї були цілком ефективним та достатнім засобом нормативної регламентації суспільного життя. Саме звичай, який не документувався і був першою формою вираження правотворчості.

У VII–IX ст. праслов'янському суспільстві, кожен племінний союз мав власні Правди, єдиним джерелом яких був Закон Руський, що склався у період «військової демократії» V–VI ст. Одними з основних звичаїв були заборона на вбивство усередині роду і обов'язок родичів помститися за вбивство. Однак, при певних порушеннях кожен мав право помститися порушнику і важливість визначення порушеного права залишалась за потерпілим, тому така реакція на порушення нерідко носила характер особистого свавілля, тобто у звичаях більше обумовлювалося не саме покарання, а в першу чергу одна з його форм – помста, яка оцінювалася суб'єктивним ставленням потерпілого до вчиненого діяння та до самого порушника.

Слушно зазначив Д.Я. Самоквасов, що у племен, які живуть роздробленими общинами та родами, зміст кримінального законодавства виражається в каральній системі, а дія кримінального права обмежується особами, які утворюють общину або рід. Однак, із розвитком суспільства виникла потреба у вдосконаленні нормотворчості на Русі, це обумовлювалося необхідністю

відповідності міжнародним стандартам та прийнятим міжнародним документам, зміні умов життя та динаміці суспільно-економічних процесів. Навіть принцип римського права «*nullum crimen, nulla poena sine lege*» який містився у Посланнях до римлян: «гріх був у світі і до Закону, але гріх не ставиться в провину, коли немає закону» (Рим. 5:13) підштовхував до писаного кримінального законодавства, яке вже в собі уособлювало кримінально-правовий позитивізм та натуралізм.

Писанні норми права на Русі називалися «миром», «рядом», «хрестовими грамотами» (міжкнязівські договори), «уректами» (уроки Княгині Ольги (X ст.). Першою спробою створення кримінального законодавства, на думку П.Л. Фріса Л. В. Черепніна, був Устав і закон руський, який ліг в основу договорів Русі з Візантією, зокрема 945 р.

Укладення міжнародних договорів з Візантією припало на період X ст. (911, 945, 971 р.р.). Їх зміст стосувався також і кримінально-правової сфери, зокрема злочинів («обіда»), тобто виділяються статті, в яких передбачалася кримінальна відповідальність за вбивство (ст. 4 договору 911 р. та ст. 13 договору 945 р.), майнові злочини (ст.ст. 6, 7 договору 911 р.) та покарання за їх вчинення. При цьому покарання призначалося в переважній мірі тій особі, яка безпосередньо вчиняла злочинне діяння, тобто вже з'явилися зародки принципу індивідуалізації покарання. Крім того, за вчинення зазначених протиправних діянь у міжнародному договорі 911 р. зазначалося про взаємні зобов'язання стосовно притягнення до кримінальної відповідальності.

Почали закріплюватися елементи майбутнього інституту екстрадиції – при втечі злочинця з Русі до Візантії у цілях ухилення від покарання візантійські державні органи після отримання відповідного клопотання державних органів Київської Русі були зобов'язанні затримати збіглий й примусово повернути його на руську землю (ст. 14 договору 911 р. та ст. 12 договору 945 р.), визначалися межі дії закону про кримінальну відповідальність у просторі, зазначалося про попередню злочинну діяльність, розвивалися деякі елементи норм про необхідну оборону, наприклад при затриманні вбивці злодія, затриманого на місці вчинення злочину і такого, що чинив опір та ін. Крім того, у зазначених договорах були закріплені норми не тільки кримінально-правового характеру, які полягали у регулюванні суспільних відносин, але й у реалізації законодавства.

Можна погодитися з точкою зору Е. В. Георгієєвського, що давньоруське кримінальне законодавство, було по суті виключно народним і відображало у більшості своїх положеннях основні юридичні погляди наших предків, формуючи основні об'єкти кримінально-правової охорони, зокрема життя, здоров'я, честь, власність, релігійні догми, моральність, основи державності та сімейні стосунки. По великому рахунку, звичаї, а також міжнародні договори з

Візантією вихідним моментом у розвитку кримінального законодавства України.

Спочатку кримінальне законодавство здійснювало виключно охоронну функцію, а з удосконаленням нормотворчості почало здійснювати регулятивну функцію через призму регулювання суспільних відносин. Це закріплення носило логічний характер, оскільки зміни, які відбуваються в суспільстві повинні знаходити відповідне відображення і підтримку в кримінальному законодавстві. Крім того, кримінальне законодавство Київської Русі на той період свого розвитку не мало єдиної юрисдикції, оскільки вона була поділена між князями та церковною владою, кожен з яких мав своє законодавство.

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Кузнецов В.В., кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права НАВС,

Баблюнок С.Г., слухач 6 ВС курсу НАВС

В умовах сьогодення в житті суспільства значну роль відіграють принципи законності та справедливості, яких, насамперед, повинні дотримуватись суб'єкти правоохоронної діяльності. Саме тому з метою дотримання вказаних принципів такою важливою є правильна кваліфікація злочинних діянь, вчинених суб'єктами злочину. Теоретичною основою правильної кваліфікації є загальне вчення про склад злочину, його структурні елементи. Так, при кваліфікації злочинних діянь необхідно досліджувати всі об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу злочину, що передбачений в диспозиції Особливої частини КК України, та їх взаємозв'язок. Неправильне визначення вказаних ознак призводить до неправильної кваліфікації злочинних діянь, коли склад злочину, за яким особа притягується до кримінальної відповідальності, відсутній. Так, зокрема, суб'єктом масових заворушень є осудна особа, що досягла 16-річного віку та яка є організатором чи активним учасником масових заворушень. Також виникає питання щодо можливого визначення спеціальних суб'єктів за масові заворушення.

З такою позицією, що суб'єктом масових заворушень є спеціальний суб'єкт (організатор чи активний учасник) погоджуються не всі науковці. Хоча більшість вчених притримуються протилежної позиції. Заради справедливості слід відзначити, що серед тих вчених, які притримуються вказаної думки, частина науковців не завжди прямо вказують, що організатор чи активний учасник при масових заворушеннях є спеціальним суб'єктом злочину. Такий дуалістичний підхід щодо визначення суб'єкта масових заворушень, пояснюється, на